

Milton Friedman és a monetarizmus évszázada(i) Csak a pénz számít?*

Konferencia és virtuális kiállítás, Budapesti Corvinus Egyetem,
Budapest, 2012. november 20.

A száz éve született Nobel-émlékdíjas elméleti közgazdász – a monetarizmus atyja és a szabadpiaci dogmák egyik legbefolyásosabb terjesztője – tiszteletére rendezett közösen konferenciát a Budapesti Corvinus Egyetem közgazdasági elméletek története tanszéke és az egyetem központi könyvtára. A Friedman-émlékkonferencia nemcsak a 2012-ben a Magyar Tudomány Ünnepe keretében zajló Felfedező Tudomány elnevezésű rendezvénysorozatba, hanem a közgazdasági elméletek története tanszék immár hagyománnyá váló őszi rendezvényeinek sorába is jól illeszkedett.

Szántó Zoltán, a Budapesti Corvinus Egyetem oktatási rektorhelyettese megnyitójában az egyetemen zajló tudományos események jelentőségét hangsúlyozta, és kitért személyes érintettségére egyrészt a szervezőkkel és előadókkal való korábbi oktatási és kutatási együttműködésben, másrészt a konferencia által felvetett tudományos kérdésekben való válaszkérésben is. Ennek kapcsán, a konferencia címére reflektálva, egy kérdéssel zárta a megnyitót: vajon tényleg csak a pénz számít napjaink közgazdaságában?

A konferencia első előadója, *Király Júlia* A monetáris politika szerepe Friedman alapműveiben – visszaemlékezés egy Nobel-díjas kötet magyar változatának születésére címmel tartott elsőprő lendületű előadást. Először a Riesz Miklós által válogatott Milton Friedman-tanulmányokat tartalmazó Infláció, munkanélküliség, monetarizmus című kötet megszületésének körülményeit idézte fel, amelyben fordítóként is részt vett. A monetáris politika és Friedman kapcsolatának elemzését Friedman – 1967. december 29-én Washingtonban az Amerikai Közgazdasági Társaság éves közgyűlésén tartott – korszakalkotó, a monetáris politikában áttörést jelentő előadásával (*Friedman* [1968]) kezdte az előadó. Majd felvázolta az ide vezető utat: az alapkérdésre (számít-e a pénz?) adható válasz változásait, az inga lengését mutatatta be a likviditási csapdától és a keynesi interpretációtól kiindulva (a pénz nem számít!), egészen a Philips-görbéig. Ebből kezdetben az aktív monetáris politika követelményét vezették le, majd ezt korigálva, figyelembe vették az adaptív várakozásokat is, és rövid és hosszú távon megkülönböztették a Philips-görbét. Hosszú távon a potenciális kibocsátás korlátot jelent a gazdasági növekedés számára, azaz a munkanélküliség természetes rátájánál nagyobb ütemben nem lehet élénkíteni a gazdaságot (csak az inflációt növelnénk).

* A konferencia a közgazdasági elméletek története tanszékén zajló A pénzügyi gondolkodás története (a korai századoktól napjainkig) című, 77769. számú OTKA-kutatás támogatásával valósult meg.

Király Júlia válasza a konferencia címében feltett kérdésre: számít is a pénz, meg nem is! Úgy véli, Friedman üzenete napjainkban az, hogy a pénzügyi közvetítő rendszer számít – ha az leáll, annak komoly reálgazdasági következményei vannak. A pénzmennyiségre alapozott monetáris politika meghaladottá vált, az inflációs célkövetés az egyetlen járható út, az alacsony infláció a hosszú távú stabilitás előfeltétele, de a megvalósítás során a monetáris politika és a jegybank hitelessége kulcs-tényező a siker eléréséhez. Albánia jó példáját említve, a recept egyszerű: az ortodox tankönyvekben leírtakat kell követni.

Madarász Aladár Ki volt az első monetarista? Avagy van-e válasz egy rossz kérdésre? című előadásában azt mutatta be, miként vezeti vissza a történeti és elmélettörténeti irodalom a monetarizmus alapgondolatait a múlt századnál lényegesen korábbra. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a konferencia címében – A monetarizmus évszázada(i) – szereplő *i* betűre kereste a választ. Ezek az interpretációk a monetarizmus, a mennyiségi pénzelmélet szellemi atyjaként leggyakrabban Jean Bodint nevezik meg, aki már a 16. század közepén úgy érvelt, hogy a nyugat-európai inflációt elsősorban az Újvilágból beáramlott nagy mennyiségű nemesfém (arany és ezüst) okozza.

Bodin az először 1568-ban kiadott művében korabeli vitapartnerének, Malestroitnak válaszolt (*Bodin* [1997/1568]), cáfolva azt, hogy az áremelkedés csupán látszólagos. Az előadás bemutatta, hogy Bodin csupán *részben* magyarázta az árinflációt az arany és ezüst bőségével, műve későbbi kiadásában több tényezőre hivatkozott: 1. a legfőbb ok az arany és ezüst bősége; 2. a monopóliumok; 3. a szűkösség, amit részben a kivitel, részben a pocsékolás okoz; 4. a király és a főurak fényűzése, ami felhajtja az árakat; 5. a pénzrontás. Az előadás hangsúlyozta, hogy Bodin, akit a politikai gondolkodás története az osztatlan és lényegében korlátlan szuverenitás elméletének megteremtőjeként tart számon, monetáris ügyekben „barbár igazságtalanságnak” nevezte és elutasította a korlátlan fejedelmi hatalmat. „Ha a fejedelem tetszése szerint ... növelné vagy csökkentené a pénz értékét ... ezzel tönkretenné népét, országát és saját magát.”

Jean Bodin megítélése az elmélettörténeti szakirodalomban vitatott, egyesek szerepe indokolatlanul túlértékelt (például A. E. Monroe), mások megalapozottnak tartják az állítást, hogy ő a mennyiségi pénzelmélet, avagy a monetarizmus atyja (Schumpeter, O'Brien, Bernstein). Az előadó mindezek tükrében inkább nyitva hagyta annak a („rossz”) kérdésnek a megválaszolását, hogy ki volt az első monetarista, mégis az előadásból kétségekívül kiderült, hogy a monetarizmus szellemisége a 20. századnál lényegesen korábbra datálható.

Szepesi György a 20. század két legnagyobb hatású közgazdásza közötti vita főbb síkjait, elemeit és szintjeit mutatta be. Előadásának címe: „Óriások párbaja” – Friedman és Keynes vitája Tim Congdon és Robert Skidelsky előadásában. A két professzor dialógusa a Standpoint 2009. december 1-jei számában jelent meg Mit mondana Keynes? címmel (*Skidelsky* [2009]). A cím is jelzi a Friedman–Keynes-vita „heves” utóéletét, és felhívja a figyelmet az utólagos interpretációk veszélyeire. Az előadó is kiemelte, hogy Keynes 1920-as években született pénzelméleti művei más szemléletet tükröznek, mint az 1936-os *magnum opusa*, az Általános elméletként emlegetett kötet. Hasonlóan igaz Friedmanre is, hogy – *Krugman* [2007] szavaival élve – legalább háromféle szerepet játszott a 20. század szellemi életében: az elméleti közgazdász, a monetarista

„szakpolitikai vállalkozó” és gazdaságpolitikus, valamint az ideológus, a szabadpiac szószólója. Mindezek tükrében Szepesi György kiemelte, hogy a számos különbség ellenére hasonlóságok is vannak a két nagy közgazdász között. Bár alapvetően eltérő következtetésekre jutottak, mégis a mennyiségi pénzülmélet nemcsak Friedmanhez kapcsolható, hanem Keynes 1936 előtti működéséhez is. Az eltéréseket és hasonlóságokat az előadó a válságok kapcsán vizsgálta, az 1929–1933-as világgazdasági válság, valamint a 2008-ban kirobbant jelenkori válság tükrében. A központi kérdéskört a likviditási preferenciák és a likviditási csapda jelentette.

Befejezésül Szepesi György felhívta a figyelmet Keynes Rooseveltnek írt nyílt leveléből (1933) egy, a válság kapcsán gyakran idézett példára: egyesek úgy gondolják a mennyiségi pénzülmélet alapján, hogy a pénz mennyiségének növelésével a kibocsátás és a jövedelmek is növelhetők. Keynes szavaival ez olyan, mintha úgy próbálnánk pluszsúlyt felszedni, hogy egy nagyobb övet veszünk. Az Egyesült Államokban ma (1933-ban) az öv elég nagy a has méretéhez. A pénz mennyiségét hangsúlyozni a leginkább félrevezető dolog, hiszen az inkább csak korlátozó tényező, szemben a kiadások mennyiségével, aminek tényleges jelentősége van.

Hild Márta Milton Friedman és a közgazdaságtan metodológiája című előadása a közgazdaságtan egyik legvitatottabb tudomány-módszertani közelítését, Friedman 1953-ban született *A pozitív közgazdaságtan módszertana* című tanulmányát (Friedman [1986] 17–50. o.) és annak utóhatását tárgyalta. Ez az egyetlen mű, amelyben Friedman szisztematikusan kifejtette módszertani nézeteit. Az előadó először az 1976. évi Nobel-előadásból a módszertani monizmusra irányította a figyelmet: „Sem a természet-, sem a társadalomtudományban nem létezett »biztos«, lényegi tudás; mindkettőben csak munkahipotézisek léteznek, amelyeket sosem lehet »igazolni«, amelyekről legfeljebb csak az bizonyosodhat be, hogy nincs okunk elutasítani őket.” (Uo. 241. o.) Az 1953-ban felvázolt nézetek egyike: a „pozitív tudomány végső célja, hogy olyan »elméleteket«, illetve »hipotéziseket« alkotson, amelyek a még meg nem figyelt jelenségekre vonatkoznak, érvényesek, tartalmasak, azaz (nem közhelyszerű) előrejelzéseket tartalmaznak.” (Uo. 20. o.) Ebből következően az egyes elméleteket aszerint kell megítélni, hogy milyen azok prediktív ereje, azaz mennyire jó az előrejelző képességük. Innen jutunk el a hipotézisek feltevéseinek valóságosságára vonatkozó, legnagyobb vitát kiváltó állításhoz: „Az igazán fontos és jelentős hipotézisekről kiderül, hogy »feltevései« messze nem adnak pontos képet a valóságról, és általában (ebben az értelemben) minél jelentősebb az elmélet, annál kevésbé reálisak feltevései.” (Uo. 27. o.) Az előadás arra is rávilágított, hogy Friedman lényegében a természettudományok normáihoz közelebb álló módszerek alkalmazását követelte az empirikus tudományt művelő közgazdászoktól.

E koncepció szemléletformáló hatást gyakorolt a főáramú közgazdászok jelentős részére (főleg a matematikai modelleket alkalmazókra), de támadhatóvá is tette a pozitív szemléletű neoklasszikus közgazdaságtant. Tekintélyes közgazdászok – többek között Samuelson (realizmus–antirealizmus-vita) – élesen bírálták e nézeteket. Az 1980-as évektől kezdve a közgazdaságtan metodológusai eltérő tudományfilozófiai felfogásban vitatták, a legelterjedtebb álláspont instrumentalista megközelítésben interpretálta (Boland). Mindenesetre a 20. század legtöbbet idézett, leghatásosabb és legvitatottabb közgazdasági metodológiai művévé vált (*Mäki*), bekerült a többféleképpen

értelmezhető „klasszikus” metodológiai szövegek közé (Blaug), jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a rákövetkező években a „metodológia” maga is vita tárgyává vált.

Végül, mi a jelentősége a friedmani hagyománynak a 21. századi perspektívában? Többek között ezt tárgyalták neves metodológusok és elméletttörténészek azon a rotterdami konferencián, amelyet az 1953-as tanulmány megjelenésének 50. évfordulóján rendeztek. Külön érdekesség, hogy a konferenciatanulmányokon alapuló 2009-ben Mäki szerkesztésében megjelent kötet tartalmaz egy rövid zárszót, amelyet Friedman írt 2004-ben, de előtte 50 évig gyakorlatilag nem szólt hozzá a saját műve által kiváltott metodológiai vitához.

Ricz Judit egy „másik” Friedmant igyekezett bemutatni: az ideológus, közéleti személyiség, a liberalizmus és a szabad piac, szabad verseny elkötelezett népszerűsítője. Az előadás címe, Friedmantól kölcsönözve: „Több szabadságot, kevesebb kormányzat(i beavatkozás)t!” – avagy Milton Friedman a szabadpiac szószólója. Friedman a liberalizmust a szó eredeti, „klasszikus” értelmében használja: „a szabad emberre vonatkozó tantételek összessége” (*Friedman* [1996] 2. o.). A társadalom végső egysége az egyén, és az egyén szabadsága a végső cél. A gazdaságban pedig a *laissez faire* elvét kell alkalmazni mindenekfelett. Friedman érvelése szerint tehát az állam hatalmát korlátozni kell két okból is: 1. az egyéni szabadság megőrzése és 2. az újítás, innováció és előrehaladás lehetővé tétele érdekében.

A következőkben az úgynevezett Hayek–Friedman-hipotézissel foglalkozott az előadó, amely szerint a gazdasági szabadság előfeltétele a politikai szabadságnak (*Hayek* [1944] és *Friedman* [1996/1962]). Ezen állítás vizsgálata azóta is a szakirodalom kutatott összefüggése, a hipotézis különböző (erős és gyenge) értelmezéseit jelentős számban vizsgálták empirikusan. Jó példa erre egy nemrégiben megjelent magyar kutatás (*Kapás–Czeplédi* [2011]).

Friedman érvelése szerint az államnak szigorúan korlátozott szerepe van egy szabad társadalomban. Az alapfunkciókon túlmenően alapvetően három érv szól az állami beavatkozás mellett: 1. technikai monopóliumok, 2. külső környezeti hatások, 3. paternalizmus. Ez utóbbi Friedman érvelése szerint a legkellemetlenebb egy liberális számára, hiszen a „szabadság csak felelősségteljes egyének számára elfogadható cél” (*Friedman* [1996/1962] 37. o.). Végül az előadó Friedman „radikális államtalanítási törekvései” közül említett néhányat: az oktatási utalványok rendszere, a negatív jövedelemadó mint a szegénységcsökkentés eszköze, a foglalkozási engedélyezés állami monopóliumának eltörlése vagy a kábítószeres legalizálása. Friedman szerint minden esetben a verseny növelése és a szabad választás elősegítése a cél, hiszen ez javítja a minőséget és a teljesítményt. Friedman egész eszmerendszerében az egyéni felelősségvállalást és teljesítményt dicsőítette a kormányzati gondoskodással szemben, hiszen „a kormányok soha nem tanulnak, csak az emberek”.

Az exogén pénzmennyiségen alapuló tanítások bírálata című előadásában *Kürthy Gábor* felhívta a figyelmet arra, hogy bár az alapvető vita tárgya a pénz exogenitásán van (azaz a pénz mennyiségét a jegybank vagy a gazdasági szereplők és a bankrendszer együttesen határozzák-e meg), a pénz definiálása sem egyértelmű. Számos idézetet hozott Friedman 1956-ban készült *A pénz mennyiségi elmélete – újrafogalmazva* című tanulmányából (*Friedman* [1986] 53–72. o.), amelyek egymással nem átfedő pénzdefini-

ciókat és a pénz exogenitásáról egymásnak ellentmondó állításokat tartalmaznak. Egy történeti kritikai áttekintéssel amellett érvelt az előadó, hogy pénz történetileg endogén tényezőként jött létre. Majd egy elméleti kritikai áttekintéssel a bankok működésével kapcsolatos „félreértéseket” kísérelte meg tisztázni, amelynek végén megállapította, hogy még a jegybankpénz is endogénnek tekinthető.

Végül az előadó azt a kérdést tette fel, hogy feltételezhetjük-e az elméletalkotás során, hogy a pénz exogén, ha tudjuk, hogy e feltételezés a valóságnak nem felel meg. A friedmani pozitív közgazdaságtan módszertana megengedi ezt, hiszen e szerint nem a feltevések valószerűsége számít, hanem az elmélet előrejelző képessége. Kürthy Gábor azonban azzal a megállapítással folytatta, hogy az elméletből levont normatív következtetés végrehajthatatlan, amint azt több pénzmennyiségi célt kitűző központi bank példája igazolja. Végezetül felhívta a figyelmet arra, hogy ha e feltételt valóságosnak fogadjuk-e el, akkor ez inkonzisztens modellekhez vezethet a közgazdasági magyarázatkeresés során.

Horváth László továbbítte nem csak az előtte szóló előadó kérdésfelvetését, de előadásának címében közvetlenül parafrázálta Friedman előbb említett 1956-os műve címét: Az endogénpénz-elmélet – „újrafogalmazva”? Előadását az endogén pénz fogalmának tisztázásával kezdte, majd felhívta a figyelmet, hogy ebben az esetben a „klasszikus” $MV = Py$ egyenletet az oksági irány tekintetében jobbról balra kell olvasni, hiszen ekkor a pénzkínálat passzívan alkalmazkodik a pénzkereslethez. A történeti áttekintés során szó esett a fiziokratákról, az antibullionista iskoláról és a banking iskoláról is. Ezek után az előadó szerint Csipkerózsika-álmom következett (a mennyiségi pénzelmélet uralma a neoklasszikus érában), és végül az újjászületés egy úgynevezett szentségtelen szövetség eredményeként a postkeynesi és a reálciklus-iskolák között.

A továbbiakban Horváth László a postkeynesi irányzaton belül az alkalmazkodási (*accommodationist*) avagy horizontalista modelleket (Káldor, Moore) és a strukturalista modelleket (Pollin, Dow, Fontana) vetette össze. Bár a strukturalista modellek az alkalmazkodási modellek általi túlzott leegyszerűsítést próbálták oldani, Lavoie [2006]-ra hivatkozva az előadó azt hangsúlyozta, hogy ennek éppen ellenkezője tűnik érvényesnek. E szerint a horizontalizmus továbbra is az endogénpénz-elmélet fontos változata marad.

A konferenciát értékes hozzászólások és az előadók által felvetett témák körül kialakult tartalmas vita zárta.

★

A Milton Friedman és a monetarizmus című kiállítás¹ számos fényképet, illusztrációt, illetve cikkekre, tanulmányokra, videókra és más honlapokra továbbvezető linket tartalmaz. A virtuális séta életrajzi kitekintéssel kezdődik, amelyből sok érdekességre fény derül: a magyar származáson túlmenően (szülei Beregszászról vándoroltak ki az Egyesült Államokba), életének korai főbb állomásait, tanárait, majd családját

¹ A BCE központi könyvtár és a közgazdasági elméletek története tanszék szoros együttműködésében – Demecs Éva hathatós közreműködésével – létrejött virtuális kiállítás elérhető a könyvtár és a tanszék honlapján az aktuális menüpontban vagy közvetlenül: <http://prezi.com/wmeq7zesj1zq/milton-friedman/> linken.

is megismerhetjük. Bár Milton Friedman már 16 évesen befejezte a középiskolát, számos kitérő után „csak” 1946-ban a Columbia Egyetemen szerezte meg a PhD-fokozatot, majd 1947-től kezdődően harminc éven át a Chicagói Egyetemen tanított. A virtuális séta következő állomása a főbb műveket tartalmazó virtuális könyvespolc, amely a legjelentősebb munkák címlapjait, tartalomjegyzékét, sőt egyes esetekben idézeteket is bemutat. Itt kapott helyet Friedman három magyarul is megjelent könyve: a Kapitalizmus és szabadság (1962, magyarul 1996), Infláció, munkanélküliség, monetarizmus: Válogatott tanulmányok (1986), Választhat sz szabadon (1980, magyarul 1980-as évek eleje/1998).² Friedman tudományos munkásságával tematikus bontásban ismerkedhetnek meg a virtuális látogatók (külön kiemelve az 1976-os közgazdasági Nobel-díjjal kapcsolatos tudnivalókat). Végül a Friedman-émlékezet rovatban további hasznos linkek és egy válogatott bibliográfia kapott helyet.

Hivatkozások

- BODIN, J. [1997/1568]: Response to the Paradoxes of Malestroit. Fordította: *Tudor, H.–Dyson, R. W.* Bevezető: *O'Brien, D. P.* Thoemmes Press, Bristol.
- FRIEDMAN, M. [1968]: The Role of Monetary Policy. Milton Friedman. The American Economic Review, Vol. 58. No. 1. 1–17. o., <http://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf>.
- FRIEDMAN, M. [1986]: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus. Válogatott tanulmányok. Válogatta: *Riesz Miklós*. Fordította: *Király Júlia és Szász János*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- FRIEDMAN, M. [1996/1962]: Kapitalizmus és szabadság. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FRIEDMAN, M. [1998/1980]: Választhat sz szabadon. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HAYEK, F. A. [1990/1944]: Út a szolgasághoz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KAPÁS JUDIT–CZEGLEDI PÁL [2011]: Gazdasági szabadság, politikai szabadság és a társadalmi rendek. Közgazdasági Szemle, 58. évf. 6. sz. 485–510. o.
- KEYNES, J. M. [1933]: An open letter to President Roosevelt. New York Times, december 31.
- KRUGMAN, P. [2007]: Ki volt Milton Friedman? Buksz, 19. évf. 1. sz. 81–88. o. (Eredeti megjelenés: The New York Review of Books, Vol. 54. No. 2.)
- LAVOIE, M. [2006]: Endogenous Money: Accommodationist. Megjelent: *Arestis, P.–Sawyer, M.* (szerk.): A Handbook of Alternative Monetary Economics, Edward Elgar, Cheltenham, 17–34. o.
- MÄKI, U. (szerk.) [2009]: The Methodology of Positive Economics. Cambridge University Press, Cambridge.
- SKIDELSKY, R. [2009]: What Would Keynes Say? A Dialogue with Tim Congdon. Standpoint, december 1.

Ricz Judit

² A *Free to choose* című Friedman-mű első magyar fordításban az 1980-as évek elején jelent meg A szabad választás címen, de ennek a kötetnek úgymond nyoma veszett. A konferencián fény derült rá, hogy a „szamizdat” kiadás egyik példánya zárolt műként, nem kölcsönözhető példányként volt megtalálható a BCE központi könyvtárában.